

TA'LIM MUASSASALARIDA MODDIY QIYMATLIKLAR HISOBI VA NAZORATINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI (OLIY TA'LIM MUASSASALARI MISOLIDA)

Sherkulov Abdunabi
Abduvali o'g'li

TDIU mustaqil tadqiqotchisi.
G-mail: abdunabisherkulov51@gmail.com

Oliy ta'lim muassasalarining barqaror faoliyati va ta'lim sifati ko'p jihatdan moddiy-texnik bazaning holatiga bog'liqdir. Bino va inshootlar, laboratoriya jihozlari, kompyuter texnikasi, o'quv anjomlari va boshqa moddiy resurslar ta'lim jarayonining uzluksizligini ta'minlaydigan asosiy omillardir. Shu sababli, mazkur resurslardan oqilona foydalanish, ularni saqlash va nazorat qilish masalalari oliy ta'lim tizimida doimiy e'tibor talab qiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida moddiy qiymatliklar hisobi va nazorati tizimi zamonaviy talablarga moslashtirilishi orqali resurslardan samarali foydalanish, budjet mablag'larining maqsadli sarflanishi va boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun ishonchli axborot bazasini yaratish imkonini beradi.

Oliy ta'lim muassasalarida moddiy qiymatliklar hisobi va nazoratini tashkil etish masalalari buxgalteriya hisobi va boshqaruv nazariyasi tadqiqotlarida keng yoritilgan. K.B. Urazov (2004) moddiy aktivlarni hisobga olish va nazorat mexanizmlarini buxgalteriya tizimining ajralmas qismi sifatida tushuntiradi. R.O. Xolbekov va Sh. Ergasheva (2012) hisobot tizimida tizimlilik va uzviylik tamoyillarining ahamiyatini ta'kidlaydi. N. Jo'rayev, F. Abduvaxidov va D. Sotivoldieva (2010) moddiy resurslardan foydalanish samaradorligini boshqaruv hisobi orqali oshirishni tavsiya qiladi. S.Ya. Atamurodov va M.S. Sodiqov (2017) budjet tashkilotlarida moddiy qiymatliklar hisobi va nazoratining xususiyatlarini yoritadi. Shuningdek, xalqaro tadqiqotlarda José Vale va boshqalar (2022) oliy ta'lim muassasalarida boshqaruv hisobi va nazorat tizimlarining strategik ahamiyatini ta'kidlaydi. Huijie Wang (2024) universitetlarda asosiy va moddiy aktivlarni ularning butun hayotiy sikli davomida boshqarish yondashuvini tavsiya qiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida moddiy qiymatliklar hisobi va nazorati quyidagi yo'nalishlarda takomillashtirilishi mumkin:

1-jadval

Moddiy qiymatliklar hisobi va nazoratini takomillashtirish yo'nalishlari

Yo'nalishlar	Amaldagi holat	Takomillashtirish yo'li	Kutilayotgan natija
Moddiy qiymatliklar hisobi	Asosan an'anaviy hujjatlashtirish	Elektron hisob tizimlarini joriy etish	Hisob ma'lumotlari aniq va tezkor bo'ladi

Inventarizatsiya	Reja asosida davriy	Raqamli inventarizatsiya mexanizmlari	Moddiy resurslar holati aniq aniqlanadi
Ichki nazorat	Ichki tekshiruvlar mavjud	Doimiy monitoring va ichki auditni kuchaytirish	Resurslardan foydalanish samaradorligi oshadi
Moddiy javobgar shaxslar	Mas'uliyat belgilangan, monitoring cheklangan	Mas'uliyat va rag'batlantirish mexanizmlarini takomillashtirish	Saqlanish darajasi va intizom mustahkamlanadi

Oliy ta'lim muassasalarida moddiy qiymatliklar hisobi va nazoratini takomillashtirish nafaqat ta'lim jarayonining uzluksizligini ta'minlash, balki ta'lim sifatini yaxshilash, moliyaviy va tashkiliy barqarorlikni mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Moddiy qiymatliklarning to'liq va tizimli hisobini yuritish, inventarizatsiya jarayonlarini muntazam tashkil etish va ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytirish orqali oliy ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini samarali boshqarish imkoniyati paydo bo'ladi.

Zamonaviy elektron hisob tizimlari va raqamli yondashuvlar hisob ma'lumotlarini tezkor, aniq va shaffof qiladi, bu esa boshqaruv qarorlarini asoslashda ishonchli axborot bazasini yaratadi. Shu bilan birga, moddiy javobgar shaxslarning faoliyatini rag'batlantirish, ularning mas'uliyatini oshirish va nazoratni kuchaytirish ta'lim muassasalarida resurslardan samarali foydalanishga va moddiy-texnik bazaning saqlanish darajasini yaxshilashga xizmat qiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida moddiy qiymatliklar hisobi va nazoratini takomillashtirishning ijobiy ta'sirlari quyidagilardan iborat:

Ta'lim jarayonining barqarorligi va uzluksizligini ta'minlash: Moddiy-texnik baza yetarli va to'liq hisoblangan holda, o'quv jarayonlari va ilmiy tadqiqotlar uzluksiz amalga oshadi.

Moddiy-texnik bazani rivojlantirish va yangilash imkoniyatini yaratish: Raqamli va elektron tizimlar yordamida mavjud resurslarning holati aniq baholanadi, eskirgan jihozlar aniqlanadi va yangilanishi rejalashtiriladi.

Resurslardan oqilona foydalanishni oshirish: Inventarizatsiya va nazorat mexanizmlari resurslarning harakatini kuzatib, ularning maqsadli va samarali ishlatilishini ta'minlaydi.

Oliy ta'lim muassasalarida moddiy qiymatliklar hisobi va nazoratini yanada takomillashtirish bo'yicha quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

Yagona standart va metodik qo'llanma ishlab chiqish: Moddiy qiymatliklar hisobini yuritish bo'yicha barcha oliy ta'lim muassasalari uchun yagona ichki standart va metodik qo'llanmalar ishlab chiqilishi lozim. Bu hisob jarayonlarida yagona yondashuvni shakllantirib, turli bo'linmalar faoliyatini muvofiqlashtirishga xizmat qiladi.

Moddiy javobgar shaxslarning mas'uliyatini oshirish va rag'batlantirish mexanizmlarini takomillashtirish: Moddiy resurslar bilan ishlovchi xodimlarning huquq va majburiyatlarini aniq belgilash, faoliyatini muntazam baholash va rag'batlantirish tizimini joriy etish resurslarning saqlanishini oshiradi va foydalanish intizomini mustahkamlaydi.

Buxgalteriya va moliya xodimlarining malakasini oshirish: Xodimlarni zamonaviy hisob standartlari, elektron axborot tizimlari va raqamli texnologiyalar bilan ishlashga o'qitish hisob tizimining sifatini oshiradi. Malakali mutaxassislar tomonidan yuritiladigan hisob va nazorat jarayonlari resurslardan foydalanish samaradorligini ta'minlaydi.

Moddiy-texnik bazani yangilash va rivojlantirish bo'yicha uzoq muddatli dasturlar ishlab chiqish: Moddiy qiymatliklar holatini muntazam tahlil qilish asosida yirik va kichik ta'mirlash, yangilash va modernizatsiya strategiyasini ishlab chiqish ta'lim muassasasining moddiy-texnik bazasini doimiy rivojlantirishga yordam beradi.

Raqamli monitoring va nazorat tizimlarini kengaytirish: Elektron hisob tizimlari yordamida resurslarning real vaqtda kuzatilishi, inventarizatsiya natijalarining avtomatik qayd etilishi va ichki nazoratning doimiy monitoringi hisob ma'lumotlarining ishonchliligini oshiradi.

Strategik boshqaruv qarorlarini asoslash: Moddiy qiymatliklar hisobidan olingan ma'lumotlar asosida ta'lim muassasalari rahbariyati moddiy-texnik bazani rivojlantirish, investitsiya rejalashtirish va budjet mablag'larini samarali taqsimlash bo'yicha asoslangan qarorlar qabul qilishi mumkin.

Umuman olganda, ushbu chora-tadbirlar amalga oshirilganda, oliy ta'lim muassasalarida moddiy qiymatliklar hisobi va nazorati tizimi yanada tizimli, shaffof va samarali bo'ladi, bu esa ta'lim sifatini oshirish va ta'lim jarayonining barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Vale, J., Amaral, J., Abrantes, L., et al. (2022). Management Accounting and Control in Higher Education Institutions: A Systematic Literature Review. *Administrative Sciences*, 12(1), 1–18.
2. Wang, H. (2024). Analysis of Internal Control of Fixed Assets in Universities from the Perspective of the Whole Life Cycle. *Academic Journal of Humanities & Social Sciences*, 7(2), 45–52.
3. Merchant, K.A., Van der Stede, W. (2018). *Management Control Systems: Performance Measurement, Evaluation and Incentives*. London: Pearson Education. 784 p.
4. UK Higher Education Funding Council. (2019). *Accounting for Further and Higher Education Institutions: Statement of Recommended Practice (SORP)*. London: 162 p.